

В.В. Онікієнко,
д-р екон. наук

V.V. Onikienko
Doctor of Econ. Sci.

Л.М. Ємельяненко,
канд. екон. наук

Larisa M. Yemel'yanenko
Candidate of Econ. Sci.

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ НАЦІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СФЕР ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Abstract. In the article the challenging methodological problems concerning determination of socioeconomic content of the nation's social capital category, development of methodological principles and logically structured scheme devoted Ukraine's up-to-date social capital in context of economical interaction spheres research shaping are solved.

Вступ. Сучасний етап постіндустріальної трансформації суспільства докорінно змінює уявлення про рушійні сили та співвідношення пріоритетних чинників соціально-економічного розвитку країн, роль і місце людини в цивілізаційному процесі. Саме людський та соціальний капітали забезпечують найвищі темпи економічного зростання, і країни, політика яких спрямована переважно на розвиток людського та інноваційного потенціалу, досягають на зламі тисячоліть найбільших успіхів. У постіндустріальних країнах світу соціальний капітал сформувався, його визнають як життєво необхідний елемент забезпечення конкурентоспроможності національної економіки і намагаються примножувати для підтримки гнучкої інноваційної економіки.

Сьогодні на заваді соціально-економічному розвитку українського суспільства в контексті дієвості соціального капіталу нації постає процес відсторонення значної частини населення від активного суспільного життя, коли люди, в першу чергу ті, що належать до соціально вразливих верств, втрачають інтерес до суспільних подій внаслідок пригніченості такими соціальними негараздами, як бідність, безробіття, коруп-

ція. Деградація соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюється негативним впливом руйнування сучасного соціального середовища, соціальною нерівністю, наслідком чого є зниження якості життя, недостатнє задоволення основних потреб та інтересів різних соціальних груп населення. Усе це призводить до зневіри та соціальної пасивності значної частини населення України.

Актуальність дослідження формування соціального капіталу нації диктується потребою точного діагностування стану різних сфер економічної взаємодії в українському суспільстві – достовірної оцінки, від чого залежить визначення пріоритетних шляхів прогресивної еволюції соціальних інститутів, зв'язків, спільнот, структур, мережних утворень та всього іншого, що й створює структуру та «органіку» соціальної цілісності. У цьому аспекті потребує невідкладного з'ясування питання про соціальний капітал як потенційний ресурс економічного зростання та його джерела; виокремлення тих типів ресурсів, які люди отримують завдяки своїм соціальним зв'язкам; дослідження впливу соціального капіталу на зростання людського капіталу та визначення ролі перерозподільних функцій соціального капіталу в глобальній системі ринкового середовища.

Постановка завдання. *Сьогодні соціально-економічний розвиток у світі характеризується рядом принципово нових обставин, зокрема тим, що відбувається формування і перехід розвинених країн до постіндустріального суспільства, заснованого на інноваційному виробництві, в якому найважливішим фактором і ресурсом стають інтелект і творчі здібності людини. Технологічний прогрес змінює масштаби та структуру виробництва індустріально розвинених країн, впливає на якість життя і соціально-трудова відносина та взаємозв'язки між людьми. Реальним визнається факт, що соціальні зв'язки набувають особливого значення у відносинах економічних суб'єктів, а рівень соціального капіталу стає одним з основних факторів економічного розвитку країн і регіонів. Так само, як у свій час було визнано теорію людського капіталу, тепер закономірним підсумком є створення та бурхливий розвиток теорії соціального капіталу як основи для формування методології, необхідної для оптимального функціонування економічного та людського капіталів.*

Протягом двох останніх десятиліть соціальний капітал займає одне з центральних місць в економічній та соціологічній науці як теоретична концепція і як предмет емпіричних досліджень. Вивченню соціального капіталу присвятили свої роботи такі відомі зарубіжні вчені, як П. Бурдье, М. Вулкок, Дж. Коулман, Р. Патнам, А. Портес, Ф. Сабатіні, Ф. Фукуяма та ін. В Україні та Росії дослідженню цього суспільного ресурсу також приділяється значна увага, що знайшло відображення в наукових працях Е. Гугніна, Н. Бусової, І. Діскена, В. Радаєва, А. Колодія, Ю. Привалова, Л. Стрельникової, О. Конькова, О. Рогожина, Ю. Саєнка, В. Степаненка, В. Чєпака, А. Бови, О. Демків, М. Лєсєчко, А. Чємериса та ін.

Проте у вітчизняній та російській науці концепція соціального капіталу стала предметом вивчення порівняно недавно. Саме тому сутність та визначення теоретико-методологічних аспектів з'ясування цього феномену більшою мірою залишаються незасвоєними, відповідний понятійний і термінологічний апарат перебуває в стадії

формування на основі застосування зарубіжного досвіду. На наш погляд, особливої гостроти методологічним проблемам, що стосуються умов і можливостей формування соціального капіталу, надають нестабільність і нерозвинена, неефективна інституціональна державна структура. У цьому контексті постає питання про сутність і природу соціального капіталу нації.

Концептуалізація категорії соціального капіталу ставить перед дослідниками ряд першочергових науково-практичних завдань, серед яких: розробка типології соціального капіталу; виявлення первинних і вторинних факторів, що впливають на нагромадження та відтворення соціального капіталу. Слід зазначити, що у вітчизняній економічній літературі практично не існує розробок, які розглядали б роль соціального капіталу в економічному розвитку місцевих співтовариств, який стає все більш значимим у сучасних умовах. На наш погляд, основна методологічна помилка полягає в тому, що категорія соціального капіталу вбудовується в існуючу систему координат переважно соціального характеру. Необхідно розглядати дану категорію з якісно інших позицій.

Метою даної *наукової статті* є визначення проблем формування соціального капіталу нації та розробка методологічних принципів дослідження його форм і темпів еволюції через з'ясування особливостей розвитку в країні сфер економічної взаємодії – процесів відтворення людського капіталу та робочої сили, регіонально-системного забезпечення її конкурентоспроможності, нарощування інноваційного потенціалу соціальних комплексів, підвищення якості життя населення.

Результати. Соціальний капітал як особливе явище сучасної соціально-економічної дійсності став об'єктом вивчення порівняно недавно – наприкінці ХХ століття. Інтерес до цього явища був пов'язаний, зокрема, з тим, що пануючий як концептуальна парадигма людської поведінки «економічний детермінізм» виявився не здатним пояснити більшість реалій не тільки громадського життя, але й розвитку сфер економічної взаємодії в контексті активації людського та суспільного потенціалу.

Розробка поняття «соціальний капітал» як самостійної та цілісної концепції почалася у зарубіжній соціології в 1980-і рр. У працях видатного французького соціолога П. Бурдьє концепція соціального капіталу набула справжнього соціологічного змісту, ставши ефективним інструментом аналізу процесу структурування та відтворення соціальних класів, у ході якого економічний, фінансовий, людський, культурний, символічний і соціальний капітал виступають як форми взаємного перетворення, об'єктивації, структурування інституціоналізації нерівності [1, с. 60–70].

Американський соціолог Дж. Коулман інтегрував концепцію соціального капіталу в русло економічного трактування соціальної дії та економічної поведінки. Заслугою дослідника визнано поєднання аналізу структурної обумовленості економічної поведінки з аналізом продуктивної функції соціального капіталу, розглянутої в традиційних для економічного підходу категоріях максимізації корисності, витрат та раціонального вибору. Разом з тим, Дж. Коулман є оригінальним дослідником, що намітив інтеграцію традицій функціонального аналізу та економічний підхід до оцінки економічної продуктивності структури соціальних зв'язків [2, с. 123–131].

Концепція соціального капіталу отримала широку популярність завдяки дослідженням Р. Патнама, який запропонував оригінальну, хоча й трохи спрощену, інтерпретацію його сутності та функцій у різних сферах людської діяльності [3]. Дослідження вченого ознаменували переміщення акценту в аналізі соціального капіталу з його економічної функції на пояснення його природи як суспільного блага. Даний підхід, що одержав подальший розвиток у роботах А. Портеса, Ф. Фукуями та інших дослідників, багато в чому визначає сучасний стан наукових дискусій у розглянутій сфері [4; 6].

У західній літературі соціальний капітал визначається як «характерні риси соціального життя – взаємодії, які дозволяють учасникам ефективніше діяти для досягнення спільних цілей». The World Bank дає таке визначення: «Соціальний капітал відноситься до соціальних інститутів, взаємин і норм, які формують якість та кількість взаємодій між людьми в суспільстві... Соціальний капітал – це не просто сума цих інститутів, які є фундаментом суспільства, це той клей, що втримує їх разом» (http://mirslavarej.com/content_eco/SOCIALNYJ-KAPITAL-SOCIAL-CAPITAL-72135.html). The World Bank також відзначає, що соціальний капітал можна представити як сукупність горизонтальних зв'язків між людьми. Вони містять у собі соціальні контакти та пов'язані з ними норми, які впливають на суспільство, продуктивність і добробут.

У сучасній науковій літературі можна виділити чотири підходи до дослідження сутності соціального капіталу: аналіз соціального капіталу з погляду громади; мережевий; інституціональний та синергетичний [7, с. 229]

У рамках підходу, що аналізує громаду, соціальний капітал асоціюється з клубами та асоціаціями, досліджуються громади за ознакою генерування соціального капіталу, а також позитивні та негативні екстерналії останнього.

Представники мережевого підходу – М. Астон, К. Насансон, М. Грановеттер, Р. Берг, А. Портес – акцентують увагу на важливості вертикальних та горизонтальних зв'язків між людьми, на відносинах всередині громад і фірм. На думку М. Грановеттера, у міру зміни добробуту члена групи потреба у зовнішніх і внутрішніх зв'язках змінюється. На початку своєї діяльності підприємець залежить від своїх сусідів та друзів (наприклад, одержання пільгового кредиту), а потім, у міру розширення бізнесу, необхідним стає доступ до зовнішніх ресурсів [5; 7, с. 230]

Т. Скокпол, С. Нек, П. Коле, В. Істелі, використовуючи інституціональний підхід до дослідження соціального капіталу, розглядають вплив формальних інститутів на нагромадження соціального капіталу в рамках груп [7, с.234] На думку дослідників, добробут суспільства та фірм багато в чому залежить від злагодженої взаємодії, довіри, партнерства при вирішенні соціальних проблем. Т. Скокпол відзначає, що добробут суспільства та бізнесу не завжди підвищується у міру відсторонення держави від соціально-економічної сфери, тому що підтримка держави є необхідною умовою забезпечення працездатності інститутів громадянського суспільства.

Синергетичний підхід інтегрує мережевий та інституціональний підходи. Дослідження, проведені такими вченими, як П. Аванс, Дж. Ішам, Д. Нараян, М. Вуллок, показали, що для забезпечення стійкого розвитку економіки необхідне партнерство бізнесу, суспільства та держави. На думку дослідників, держава не тільки

створює суспільні блага, але й може сприяти тривалому альянсу між різними групами та класами [7, с. 235].

Концепції соціального капіталу, представлені різними вченими, акцентують увагу на різних факторах його формування.

Соціальний капітал є необхідним як для забезпечення економічного процвітання суспільства, так і для розвитку соціально-політичної сфери громадського життя. Процес економічного розвитку вимагає комбінації різних типів капіталів. Соціальний капітал, будучи одним з них, має унікальні властивості підвищувати ефективність вкладених ресурсів. За своїм впливом соціальний капітал фактично збільшує ефект від інвестування у фізичний та людський капітал. Інакше кажучи, соціальний капітал – це не тільки внесок у функціонуюче виробництво, але й фактор руху цього процесу. Соціальний капітал сприяє вирішенню соціальних та економічних проблем. Економічні проблеми пов'язані, як правило, з рівнем життя та доходів місцевого населення, оскільки дохід є засобом задоволення потреб людини. Формування стійкого, сприятливого середовища для процвітання конкретної території відбувається завдяки підбору комбінації місцевих ресурсів.

У сучасній ринковій економіці свобода надається приватному підприємству, утворюються нові ринки робочої сили, створюються нові можливості одержання додаткових доходів для регіонів і муніципальних утворень. Для успішного функціонування муніципальної економіки необхідна не тільки чітко налагоджена система регулювання взаємин суб'єктів господарювання, але і відповідна ідеологія, що підтримується ними. Такою філософією існування громадян і є соціальний капітал.

Соціальний капітал має ряд специфічних рис. По-перше, це завжди продукт організованої взаємодії, а отже має суспільну природу. А. Портерс відзначає: якщо економічний капітал перебуває на банківських рахунках населення, людський капітал – у головах людей, то соціальний капітал властивий структурі їхніх відносин. По-друге, соціальний капітал як елемент функціонування соціально-організованої суспільної системи не може перебувати в приватній власності, тобто він є суспільним благом.

Разом з тим соціальний капітал має ряд властивостей, які характерні для інших форм капіталу, особливо для людського капіталу. За аналогією з фізичним та людським капіталом, втіленим у знаряддях праці та освіті, які підвищують індивідуальну продуктивність, соціальний капітал втілюється в таких елементах громадської організації, як соціальні мережі, соціальні норми та довіра, що створює умови для координації та кооперації заради взаємної вигоди. Однак існує кілька істотних відмінностей між соціальною та іншими формами капіталу. На відміну від інших форм капіталу, соціальний капітал втілюється не в певних об'єктах і суб'єктах, а в соціальних відносинах суб'єктів. Тому він не є власністю суб'єкта, що його використовує. Як і інші форми капіталу, соціальний капітал являє собою довгострокове майно, для збереження або поновлення якого необхідні інвестиції. Однак від інших форм капіталу соціальний капітал відрізняється тим, що практично неможливо кількісно оцінити інвестиції в його розвиток. Як і людський капітал, а також деякі суспільні блага, соціальний капітал нагромаджуються в процесі його використання.

Уявлення про соціальний капітал як про сукупність соціальних відносин та зв'язків базується на дослідженні природи людських взаємодій, сукупність яких утворює систему соціальних відносин. При цьому соціальні відносини мають властивості капіталу. По-перше, на сучасному етапі участь людей у соціальних відносинах все частіше стає способом одержання певних вигід або благ. Тобто можна говорити про те, що соціальні відносини мають інструментальний характер. По-друге, життєдіяльність сучасної людини протікає в організаційних формах, які характеризуються наявністю певних процедур формального змісту, ґрунтуються на нормативному регулюванні та мають інституціоналізований характер. По-третє, ефективні соціальні відносини можливі в умовах міцного соціального порядку і стабільності в повсякденному житті, коли у людей виникає відчуття екзистенціальної безпеки, що виражається в довірі до соціальних інститутів в результаті формування загальних норм і цінностей з конкретною економічною цінністю. Тому, на думку відомого американського вченого Ф. Фукуями, здорова ринкова економіка – це економіка, у рамках якої суспільство має у своєму розпорядженні таку кількість соціального капіталу, який сприяє самоорганізації бізнесу, корпорацій, мережевих структур, формуванню демократичних політичних інститутів.

Методологія дослідження соціального капіталу нації може бути заснована на інтерпретації самого поняття. З'ясування теоретичних поглядів на трактування концепту соціального капіталу та методологічних підходів до його дослідження дозволило нам сформулювати авторське визначення сутності досліджуваної категорії.

Соціальний капітал нації – це результат суспільних відносин на всіх організаційно-економічних рівнях соціальної взаємодії в державі, синергетичний ефект якого можливий на основі забезпечення інституціонального розвитку регіонів країни.

Соціальний капітал – це ті сили, які збільшують потенціал економічного розвитку суспільства шляхом створення та підтримки соціальних зв'язків і моделей соціальних організацій. Ці сили діють на макро-, мезо- і мікрорівнях. На макроінституціональному рівні соціальний капітал формується у вигляді об'єднань індивідів для вирішення фундаментальних питань, пов'язаних з виробництвом, відтворенням, регулюванням та координацією основних потреб. На мезорівні корпоративні елементи соціального капіталу, які генерують соціальні розбіжності, водночас забезпечують оптимальні взаємозв'язки і відносини з зовнішнім соціальним середовищем. Безпосередні особистісні стосунки в рамках корпоративних і соціальних осередків реалізуються на мікрорівні. На нашу думку, за економічним змістом соціальний капітал являє собою синергетичний ефект, який отримується в результаті взаємодії людей як елементів сукупної робочої сили в економічному процесі (імідж, корпоративна культура, престиж).

Соціальний капітал має «соціальну» та «капітальну» складові, тому що він втілений у відносинах більше, ніж в індивідуумах, будучи одночасно ресурсом, який приносить суспільству вигоду з часом. Соціальна складова визначає якість відносин. У дослідженні важливо звернути увагу на економічну, або саме «капітальну» складову соціального капіталу, ефект якої визначається економічною віддачею від інвестицій в людський та соціальний капітал.

Важливе значення для дослідження процесів формування соціального капіталу дає порівняння останнього з іншими різновидами капіталу. Фізичний та людський капіталі полегшують виробничо-економічну і соціально-культурну діяльність, а соціальний капітал допомагає їм це зробити.

Україна володіє величезним потенціалом соціального і людського капіталу. Важливим моментом є те, що формування людського і соціального капіталу відбувається у сфері освіти (і підкріплюються та взаємозбагачуються). Стає очевидною необхідність пильної уваги до освіти як джерела пріоритетного виду капіталу для інноваційної економіки, де закладаються професійні навички і вміння, але як інституту, де накопичується людський капітал самим індивідумом та формується соціальний капітал суспільства в цілому.

Важливо на матеріалах емпіричного дослідження розглянути і систематизувати різні типи економічної взаємодії в контексті соціального посередництва, а також дати оцінку функціонуванню соціального капіталу, розкрити та показати взаємозв'язок наукових уявлень про соціальний капітал та мереж соціальної підтримки. Доцільно досліджувати сучасні закономірності змін характеру та масштабів взаємовідносин економічних суб'єктів та інтерпретувати цей процес як важливий елемент динаміки соціального капіталу. Необхідно також простежити взаємообумовленість мереж, інститутів соціально-економічної підтримки і неформальних економічних практик як специфічної властивості повсякденних господарських зв'язків.

У гіпотезу дослідження доцільно закласти такі визначальні позиції: динаміка соціального капіталу як системи різноманітних соціальних зв'язків і відносин розвивається загалом у напрямі зростаючої солідарності суб'єктів; базові характеристики цих відносин помітно еволюціонують, набуваючи в повсякденних господарських практиках вираженого раціонально-прагматичного характеру; все більшу роль у сучасному соціумі починають відігравати неформальні економічні відносини, які еволюціонують у бік їх формалізації і тягнуться до виникнення нових інституціональних структур.

Особливого значення дослідження соціального капіталу набувають в умовах якісної динаміки суспільних інститутів та їхнього функціонування на різних ринках. Найважливішим об'єктом дослідження повинен стати ринок праці, тому що він найбільш інституціоналізований і соціалізований, а його функціонування, у свою чергу, пов'язане з формуванням та нагромадженням соціального капіталу, з процесами відтворенням економічної активності робочої сили як головної продуктивної сили національної економічної системи.

Найбільш складно показати чіткий зв'язок між соціальним капіталом та економічним ростом: як і стосовно людського капіталу, результати залежать від якості та вірогідності застосовуваних показників, складності взаємовпливів факторів та непорівнянності окремих характеристик різних країн, пов'язаних з історичними, культурними та інституціональними традиціями.

Важливе значення для дослідження феномену соціального капіталу має вивчення процесів його формування через визначення закономірностей та особливостей розвитку суспільних відносин на різних рівнях реалізації економічної активності. При аналізі соціальний капітал нації доцільно розглядати як частину певної соціальної структу-

ри (наприклад, сфера освіти) або як територіальну спільність індивідів, що мають різні цілі, можливості та потреби (наприклад, соціальний комплекс регіону). У першому випадку сфера освіти буде розцінюватися як самостійний суб'єкт у процесі формування соціального капіталу. У другому випадку соціальний комплекс доцільно аналізувати як системний суб'єкт, утворений з окремих громадських організацій.

Зміну якості життя пропонується розглядати як найважливіший інтегральний критерій синергетичного ефекту формування соціального капіталу. Дослідження актуальних проблем формування соціального капіталу в Україні та визначення впливу його на рівень добробуту населення регіонів повинні виявити напрями ефективного функціонування всіх інституціональних структур та сфер економічної взаємодії в напрямі їх більшої адекватності вимогам соціальних стандартів на міжнародному рівні.

Основною проблемою всебічного дослідження соціального капіталу нації на всіх рівнях його формування варто визнати масштабність, через що виникатиме складність при формулюванні конкретних висновків про вплив соціальних структур, норм, поглядів.

При дослідженні соціального капіталу нації виникає проблема первинності рівня його формування. Однак соціальний капітал виникає на основі соціальних відносин, а за своєю суттю соціальний вплив більшою мірою є результатом взаємних відносин учасників соціальної системи, а не характерної для формальної ролі соціального інституту або громадської організації функції. Тому, прагнучи повністю розкрити процес розвитку соціального капіталу нації, доцільно детально проаналізувати соціальний капітал на різних рівнях його формування з врахуванням їх взаємообумовленості (рис.1).

Класична методологічна точка зору вимагає, щоб при дослідженні був обраний один рівень аналізу як первинний центр уваги. Однак сама природа соціального капіталу зумовлює те, що він перетинається на всіх згаданих рівнях та переходить на національний рівень як суспільне благо. Тому повний аналіз соціального капіталу нації повинен охоплювати всі зазначені рівні, оскільки соціальні елементи їх взаємодіють між собою та нерозривно пов'язані.

Виокремлення рівнів актуальне при дослідженні соціального капіталу нації, тому що для кожного рівня характерні своєрідні способи його формування. З погляду «зверху вниз» способи, якими суспільство задовольняє фундаментальні потреби збереження у певному середовищі (освітньому), забезпечують індивідуальні та системні засоби міжособистісної комунікації. З погляду «знизу вверх» соціальний капітал індивідів та системних суб'єктів підтримується завдяки особистій комунікації, а макроінституціональний соціальний капітал формується на основі соціального капіталу індивідів та системних суб'єктів.

Висновки. *На сучасному етапі дослідження природи та функцій соціального капіталу спостерігається зближення позицій представників економічного та соціологічного підходів, що особливо помітно на рівні емпіричних досліджень та меншою мірою – в галузі розробки теорії. Узагальнюючи накопичений досвід дослідження, можна зробити висновки про принципову необхідність інтеграції різних підходів до інтерпретації економічної природи соціального капіталу з метою: вироблення внутрішньо несуперечливої тео-*

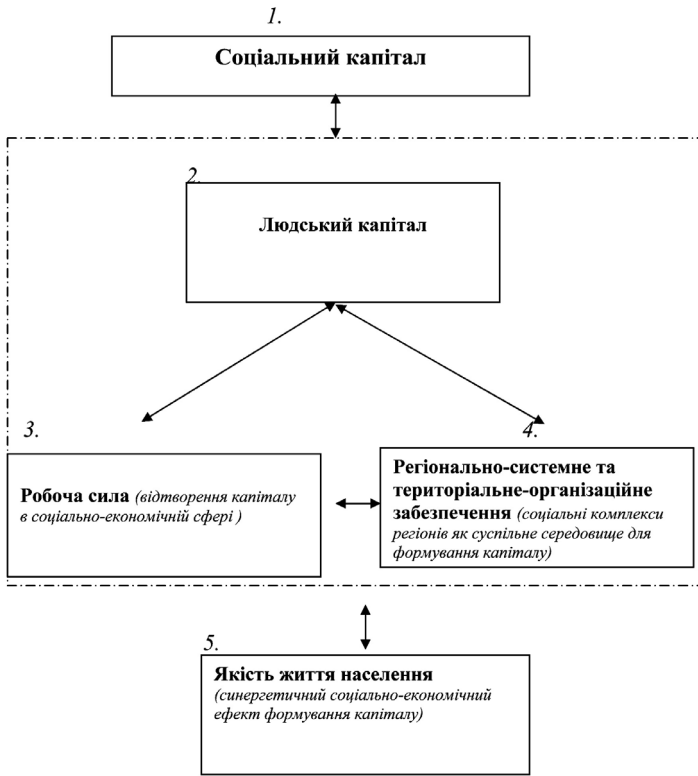

Рис. 1. Структурно-логічна схема формування соціального капіталу нації

рії його функціонування та відтворення; концепції його структури та системи емпіричних показників; визначення можливостей даної концепції у вирішенні емпіричних завдань дослідження економічних відносин. Дослідження соціального капіталу повинні проводитись у взаємозв'язку із людським, фізичним і фінансовим капіталами, що вже одержали визнання в економічній теорії, а також у контексті досліджень інституціональної структури економіки.

До досліджень соціального капіталу варто підходити з великою обережністю, особливо коли використовуються сильно агреговані та узагальнені ймовірнісні показники, а висновки передбачається робити конкретні і практичні. Разом з тим, соціальний капітал, як показують емпіричні дослідження на базі цілого ряду країн, приносить позитивні економічні, соціальні та індивідуальні вигоди.

Важливо чітко визначити методологічні принципи дослідження соціального капіталу нації. При формулюванні методологічних принципів дослідження нами було враховано ряд факторів – характер діяльності досліджуваного суб'єкта, його образ і роль у суспільстві, структуру, функції і т. ін. Це дозволило ширше розкрити методологічні принципи дослідження соціального капіталу нації.

На нашу думку, основними принципами дослідження соціального капіталу нації є такі:

- наукового обґрунтування всіх рівнів вивчення, починаючи з визначення доцільності проведення дослідження конкретної стадії формування і закінчуючи обґрунтованістю висновків про стан та рекомендацій щодо удосконалення управління соціальним капіталом;

- динамічності аналізу соціального капіталу як процесу, який періодично повторюється, що передбачає раціональну послідовність заходів, спадкоємність і накопичення інформації, яка використовується для характеристики на різних стадіях формування соціального капіталу (тобто розробка алгоритму опанування складових соціального капіталу з перспективою поширення методичних можливостей його вимірювання);

- практичності методів оцінки соціального капіталу, які дозволяють одержати найбільш точну його оцінку, розробити та реально запровадити комплекс заходів щодо його розвитку з найменшими витратами за мінімальний час і з максимальною ефективністю;

- системності в дослідженні сукупності елементів соціального капіталу через з'ясування їх ролі та функцій у нерозривній єдності;

- якісного збагачення кількісних параметрів при застосуванні міждисциплінарних підходів щодо проблем формування соціального капіталу (зокрема, нетрадиційних – соціологічного спрямування);

- поєднання логіки та інтуїції застосування раціональних методів конструювання індикаторів і критеріїв у вирішенні питань щодо оцінки ефективності розвитку соціального капіталу;

- етапності та комплексності щодо визначення послідовності та порядку зміни локальних завдань дослідження при обов'язковому їх погодженні між собою та з глобальною метою;

- детермінізму, що передбачає визнання причинно-наслідкового характеру взаємообумовленості об'єктивного та суб'єктивного у процесах формування соціального капіталу;

- чіткості при реалізації діалектичного підходу до розгляду складових соціального капіталу в часі і просторі при формулюванні пріоритетів його розвитку на основі оптимізації.

Сформульовані на основі різних поглядів методологічні принципи дають можливість у процесі дослідження розкрити своєрідні аспекти формування соціального капіталу нації.

Перевага запропонованої методології дослідження соціального капіталу, заснованої на аналізі всіх згаданих рівнів, полягає в тому, що вона дозволяє детально оцінити соціальний капітал цих рівнів та синергетичний ефект. У зв'язку з тим, що в реальному житті рівні дослідження розділити складно, аналіз соціального капіталу неминуче переплітається на всіх рівнях. Соціальний капітал і є тією ланкою, яка поєднує всі виділені рівні аналізу.

Сучасний етап постіндустріальних перетворень характеризується становленням економіки знань, у якій економічне зростання базується на інноваційному потенціалі.

Тому основними параметрами виміру соціального капіталу необхідно вважати наступні: систему цінностей, що регулюють індивідуальну поведінку суб'єктів господарювання; інформаційно-комунікаційну систему, що сприяє ефективності економічної взаємодії; систему діючих норм і стандартів; ступінь довіри суспільства до інституціональної системи. Від соціального капіталу та його складових – людського капіталу, інституціональної системи – залежить здатність оцінювати, запозичати та впроваджувати нові знання та інновації в різних сферах економічної взаємодії, безболісно адаптуватися до них. Найважливішим завданням державної політики в цих умовах стає зміцнення інституціональної системи у напрямках, що забезпечують ефективне функціонування суб'єктів соціально-трудовак відносин, підсистем національної економіки і конкурентного ринкового середовища та паралельно враховують елементи негативних соціальних зв'язків з наступним їхнім коригуванням. При створенні стабільних інституціональних систем, зміцненні правових норм та відпрацьованій стимулюючій системі регулювання всіх параметрів соціально-економічного потенціалу нації суспільно значимі економічні ефекти соціального капіталу будуть гарантовані та істотно збільшаться.

Представлені методологічні підходи до дослідження процесів формування та розвитку соціального капіталу нації дозволять враховувати соціальний капітал при розробленні та ефективній реалізації державної соціально-економічної політики в регіонах країни, зокрема при вирішенні проблем бідності та соціального відторгнення окремих груп населення, у сферах економічної взаємодії та повноцінного відтворення всіх складових потенціалу держави в сучасних умовах суспільних перетворень.

-
1. Бурдье П. Формы капитала / П. Бурдье // Экон. социология (электронный журн.). – 2002. – Т. 3. – № 5. – С. 60–74.
 2. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Обществ. науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 122–139.
 3. Патнэм Р. Процветающая комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь / Р. Патнэм // МЭиМО. – 1995. – № 4.
 4. Фукуяма Ф. Социальный капитал / Ф. Фукуяма // Культура имеет значение. Каким образом ценности способствуют общественному прогрессу / под ред. Л. Харрисона, С. Хантингтона. – М., 2002.
 5. Granovetter M.S. The strength of weal ties / M.S. Granovetter // American Journ. of Sociology. – 1973. – Vol. 78. – P. 1360–1380.
 6. Portes, A. Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology / A. Portes // Annual Review of Sociology. – 1998. – Vol. 24. – P. 1–24.
 7. Woolcock M. Social Capital: Implications for Development Theory / M. Woolcock, D. Narayan // The World Bank Research Observer – 2000. – № 15. – P. 225–251.